

Król, rycerz, asceta – średniowieczne wzory osobowe

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

-
- Źródło: Andre Vauchez, *Święty*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, Warszawa 2000, s. 401–403.
  - Źródło: Franco Cardini, *Wojownik i rycerz*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 134–136.
  - Źródło: Jacques Le Goff, *Człowiek średniowiecza*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 20–22.
  - Źródło: Franco Cardini, *Wojownik i rycerz*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 139–

142.

- Źródło: Aron Guriewicz, *Jednostka w dziejach Europy (Średniowiecze)*, tłum. Z. Dobrzyniecki, Warszawa 2002, s. 181–190.
- Źródło: Hanna Dziechcińska, *Wzory osobowe*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze – Renesans – Barok)*, red. T. Michałowska, Wrocław 1990, s. 929–930.

Król, rycerz, asceta – średniowieczne wzory osobowe

Święty Jerzy zabijający smoka (replika), autor nieznany, ok. 1420
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Czy można nauczyć się, jak być dobrym władcą, nieskazitelnym rycerzem, bogobojnym świętym? W średniowieczu nie trzeba było zdawać się tylko na intuicję. Wystarczyło naśladować tych, którzy już byli takimi władcami, wspaniałymi rycerzami, świętymi godnymi naśladowania. Stawali się oni ucieleśnieniem wzorców osobowych ważnych dla społeczeństw żyjących w tej epoce.

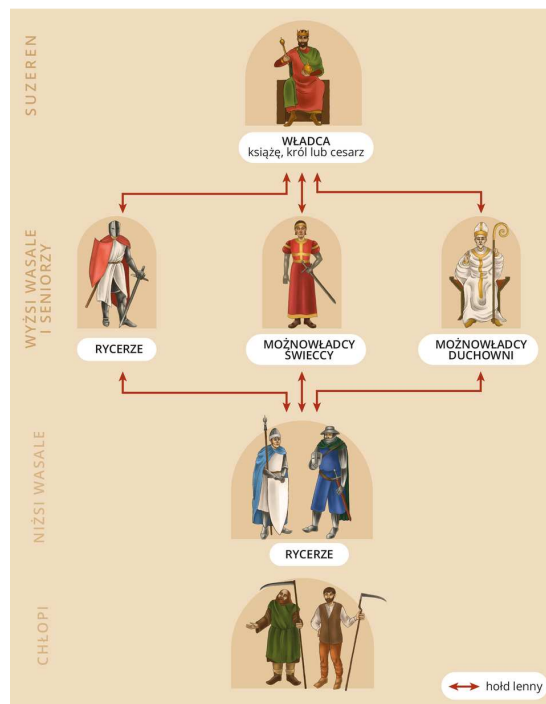
Twoje cele

- Omówisz średniowieczne wzorce osobowe.
- Wyjaśnisz, kto może się stać wzorcem osobowym.
- Wskażesz charakterystyczne wyróżniki króla, rycerza i ascety.

Przeczytaj

Spółeczeństwo stanowe w średniowieczu

Literatura średniowieczna podkreślała, że wszyscy są równi: każdy musi umrzeć, a po śmierci trafi do nieba lub piekła. Jednak egalitaryzmowi – wyrażanemu w piśmiennictwie tej epoki – towarzyszyła świadomość, że społeczeństwo jest podzielone na określone grupy, zwane stanami. Właściwie każda funkcja czy zawód postrzegane były jako osobny stan, ustanowiony – jak wierzono – przez Boga, który chciał, by ludzie tworzyli zhierarchizowaną całość.

Podstawą feudalnego porządku była lojalność wasali wobec swoich seniorów. Powyżej przedstawiono drabinę feudalną, system zależności między różnymi stanami. Pokazuje ona, kto był najważniejszą osobą w państwie (suzerenem) i jak wyglądał system podległości.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o. na podstawie Stentor, licencja: CC BY-SA 3.0.

” Jacques Le Goff

Człowiek średniowiecza

I tak chrześcijaństwo średniowieczne często przedstawiało się w schemacie dwudzielnym, jako system przeciwstawnych par –

najogólniejsze i najważniejsze było przeciwstawienie: duchowni świeccy, naturalne w społeczeństwie zdominowanym przez administrowaną przez kler religię. Jednak również władza stanowiła ważną linię podziału. We wczesnym średniowieczu wyraziła się ona w przeciwstawieniu *potens/pauper*, możny/biedny [...]

Uświadomienie sobie, że społeczeństwo stawało się coraz bardziej złożone, skłoniło ludzi średniowiecza do wybierania schematów bardziej rozcłonkowanych niż uproszczony schemat dwudzielny. Mogli oni dzięki temu łatwiej wyjaśnić bardziej skomplikowaną sytuację społeczną. Jednym z podstawowych schematów był model, który po prostu wprowadził jeszcze jedną kategorię pośrednią, stojącą między dwiema kategoriami skrajnymi wielkich i małych: [maiores, mediocres, minores](#). [...] Model ten uznaje trzy funkcje, duchowe i instytucjonalne, działające w społeczeństwach, a będące dziedzicami tejże kultury, i niezbędne do ich właściwego funkcjonowania: pierwsza – funkcja królewska, magiczna i prawna, druga – funkcja siły fizycznej i trzecia – funkcja płodności. Nieznany Biblii, schemat ten pojawił się na Zachodzie chrześcijańskim w IX/X wieku i ustalił się, poczynając od pewnego utworu [Adalberona z Laon](#) zatytułowanego *Carmen ad Rodbertum regem* (Pieśń dla króla Roberta [Pobożnego]), napisanego około 1030 r. Adalberon wyróżnia w społeczeństwie chrześcijańskim trzy części składowe: *oratores*, *bellatores*, *laboratores*, tych, co się modlą, tych, co walczą i tych, co pracują.

Źródło: Jacques Le Goff, *Człowiek średniowiecza*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 20–22.

Jak powinni postępować przedstawiciele poszczególnych grup społecznych, wskazywały m.in. dzieła literackie opisujące tzw. wzory osobowe funkcjonujące w ramach określonego [etosu](#).

Wzory osobowe

Pedagogika społeczna [...] posługiwała się wzorem osobowym jako podstawowym i komunikatywnym sposobem oddziaływania dydaktycznego w propagowaniu zarówno ideałów moralnych, jak obywatelskich, profesjonalnych lub stanowych. Prezentowanie owych ideałów za pośrednictwem wzorcowej postaci, skupiającej w sobie pożądane wartości, miało walor dydaktyczny, ułatwiało odbiorcy [percepcję](#) [...]. W miejsce abstrakcyjnych zaleceń etycznych otrzymywał on bowiem wyrazisty, skonkretyzowany przykład [...].

W średniowieczu społeczeństwo dzielono czasem [dychotomicznie](#): na ludzi świeckich i duchownych, czasem zaś wedle spełnianych przez stany funkcji potrójnie, wyróżniając: rolnika, kapłana i rycerza – król znajdował się w tej ostatniej kategorii, będąc zarazem na szczycie owej hierarchii. Ale wzory osobowe nie dotyczą wszystkich uświadamianych różnicowań, propagują bowiem jedynie ideały [hegemoniczne](#). Takim ideałem stał się w średniowieczu przede wszystkim ideał rycerza-herosa [...]. Wzory króla i księcia pod wpływem bizantyjskim zostały uzupełnione przez cesarski model z otaczającą go świtą dworzan [...].

Ideałem pozastanowym, religijnym, był święty (*sanctus*), aczkolwiek najczęściej konkretyzował się on w zaleceniach dla duchownych [...]. Pojęcie świętości uzupełniało jednak i świeckie wzory osobowe.

Źródło: Hanna Dziechcińska, *Wzory osobowe*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze – Renesans – Barok)*, red. T. Michałowska, Wrocław 1990, s. 929–930.

Średniowieczny rycerz

Franco Cardini

” *Wojownik i rycerz*

Nie ulega wątpliwości, że gdy tylko godność rycerska – do której dochodziło się poprzez ceremonię pasowania – zaczęła nabierać charakteru ważnego czynnika społecznego i kulturowego, a rycerstwo zatem, z luźnego braterstwa zorganizowanych w zgromadzone wokół wodza grupy zbrojnych, przekształcało się w instytucję, władcy [feudalnej](#) Europy zaczęli interweniować w ten proces w celu [...] uregulowania wstępu do tej skądinąd złożonej społeczności [...]. W praktyce zaczęto negować prawo do noszenia rycerskiego pasa i ostróg tym, którzy nie mieli w rodzinie, wśród bezpośrednich przodków, jakiegoś rycerza. Choć godność rycerska nigdy nie została sama w sobie uznana za dziedziczną, jednakże dziedzicznymi stały się rekwizyty niezbędne do jej osiągnięcia, więc i przywileje związane z rycerskim statusem, a także i ciężące na nim obowiązki. Na dłuższą metę te ostatnie okazały się o wiele cięższe od pierwszych, tym bardziej że ceremonia pasowania na rycerza – gdy nie skorzystało się z okazji w przeddzień bitwy lub w dzień nazajutrz po bitwie, lub z przejazdu księcia przez daną miejscowość (w tych bowiem okolicznościach dokonywano pośpiesznych pasowań) – połączona nadto z kąpielą, czuwaniem przy broni, darami (przede wszystkim szatami) i ucztą, którą świeżo pasowany rycerz musiał wydać dla przybyłych na uroczystość, była ekonomicznie ciężka do zniesienia. Wyjaśnia to, dlaczego w ciągu XIII wieku liczni, mający do tego prawo, rezygnowali z dostąpienia godności rycerskiej, pozostając [...] paziemi czy giermkami, a więc w randze stojącej za rycerzem, zajmowanej przez tych, którzy mieli nadzieję pewnego dnia przywdziać złożone ostrogi, lecz zważywszy na koszty, jakie to za sobą pociągało, woleli pozostać ubiegającymi się przez całe życie. [...]

Jednocześnie stopniowo zaczęły się pojawiać (pomijając ogólny termin [miles](#), jednoczący wszystkich członków tej kategorii, która idealistycznie miała być ponadnarodowym braterstwem broni, związany ze znakami i tradycją [obłóczyn](#)) różnice regionalne i narodowe rycerstwa, jakie przy istniejącej tendencji dziedziczenia znajdowały swój swoisty ideologiczno-kulturowy wyraz w [heraldyce](#). [...]

Uchylały one zarządzenia restrykcyjne i pozwalały ludności skromnego pochodzenia na dostąpienie godności rycerskiej i przyjęcie herbu. Były to dwa zasadnicze znaki przynależności do tej grupy społecznej, która zaczęła zarysowywać się jako warstwa szlachecka. [...] Godność rycerska zresztą była warunkiem stawianym ubiegającym się o pewne wysokie funkcje, jak na przykład burmistrza czy kapitana ludu, w miastach nie będących ich miastem rodzinnym.

Źródło: Franco Cardini, *Wojownik i rycerz*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 134–136.

od lewej: król Bolesław Chrobry, rycerz, Jan Zizka, święty Stanisław

Źródło: Jan Matejko "Bitwa pod Grunwaldem", Jan Bogumił Jacobi "Bolesław Chrobry", obraz św. Stanisława z kościoła w Gołaszewie, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Średniowieczny władca

Do obowiązków średniowiecznego władcy, podobnie jak rycerza, należała walka w obronie religii chrześcijańskiej. W związku z ich odwagą część królów czy książąt zasłużyło – według władz Kościoła – na uznanie ich za świętych.

” Andre Vauchez

Święty

W tym zupełnie szczególnym kontekście religijnym – odbiciu kształtującej się społeczności arystokratycznej i ścisłego związku między władzą a Kościołem [...] pojawili się pierwsi święci królowie. Kilku z nich znało już wczesne średniowiecze; byli to król Burgundów, święty Zygmunt (zm. 523 r.) [...] czy święty Edmund (zm. 839 r.), król Wschodniej Anglii, zabity przez Duńczyków i uznany następnie za męczennika poległego za wiarę chrześcijańską. Jednakże poza tymi kilkoma szczególnymi przypadkami prestiż świętości chrześcijańskiej nie interesował zbyt wiele władców dopóty, dopóki mogli oni liczyć na przetrwanie przekonania o ich świętości w wierzeniach pogańskich czy łączących się z pewnymi atrybutami rodów dzierżących władzę (długie włosy u [Merowingów](#)) praktykach magicznych. Natomiast nowe dynastie, które wyłoniły się w Europie między VIII a X wiekiem [...] szukały poparcia Kościoła dla uprawomocnienia swej władzy. W tym celu odnowiły one tradycje imperium chrześcijańskiego, które przetrwały w [Bizancjum](#), i uzupełniły je obrzędami namaszczenia i koronacji [...]. Dzięki otrzymywanej [sakra](#) król odróżniał się od reszty świeckiej arystokracji i przechodził do rzędu *oratores*, stając się swego rodzaju „zewnętrznym biskupem”, którego działania Kościół starał się ukierunkowywać i umoralniać. [...]

W tym samym czasie, w peryferyjnych, świeżo schryścianizowanych krajach chrześcijańskiego Zachodu proces, w toku którego władza

królewska nabierała sakralnego charakteru, przybrała formę uświęcania osoby niektórych władców. Działo się tak zwłaszcza w przypadku tych, którzy ponieśli nagłą śmierć w tragicznych okolicznościach, jak zmarły 929 roku w Czechach święty Wacław, zamordowany na rozkaz matki i brata, czy święty Olaf w Norwegii, poległy w 1030 roku w [bitwie po Stiklestad](#). Trudno jest odróżnić to, co w tym kulcie, jakim te postacie szybko były otaczane, przynależało do sakralnej sfery pogańskiej, od tego, co stanowiło wkład Kościoła. Olaf na przykład był ostatnim potomkiem z dynastii Ynglingów, szczytającej się boskim pochodzeniem, lecz był on jednocześnie głównym twórcą chrystianizacji Norwegii. W każdym razie duchowieństwo pokazało go jako męczennika, który przez tragiczną śmierć i następujące po niej cuda połączył się z Chrystusem. [...] Również i w środkowych rejonach chrześcijańskiego Zachodu, gdzie typ świętego króla pozostał wyjątkiem, jesteśmy świadkami mniej lub bardziej udanych prób stworzenia aury świętości wokół postaci niektórych władczyń, jak królowa Matylda (zm. 968 roku), żona Henryka I, na której cześć w epoce Ottonów zostały spisane dwie kolejne *Vitae* w Saksonii, lub jak cesarzowa Adelajda (zm. 999 r.), wdowa po Ottonie I, kanonizowana przez [Urbana II](#) w 1097 roku. Zrodzone z potrzeby samouwielbienia dla własnego rodu ze strony znajdujących się u szczytu władzy dynastii w połączeniu z wdzięcznością mnichów i mniszek, którzy gorąco pragnęli odwdziżyć się swoim dobroczyńcom – kulty te stanowiły twórcę społeczeństwa, w którym Kościół zgadzał się na uświęcenie królewskich przodków, by uprawomocnić swą pozycję i wzmocnić władzę centralną, w wielu wypadkach zagrożoną rozwojem i umacnianiem się feudalizmu.

Słownik

dychotomia

(gr. *dichotomos* – przecięty na dwie części) dwudzielnosc

egalitaryzm

(fr. *égalitaire* – dążący do równości) pogląd uznający za podstawę sprawiedliwego ustroju społecznego zasady całkowitej równości między ludźmi

etos

zbiór norm moralnych oraz obyczajowych charakterystyczny dla określonej zbiorowości i przekazywany na zasadzie naśladowania

feudalizm

systemem społeczno-gospodarczy w średniowiecznej Europie, w którym istniała zależność wasali od seniorów i chłopów od feudałów

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu i zredaguj notatkę poświęconą źródłom ascezy.

Polecenie 2

Na podstawie treści multimedium napisz, czym różni się męczennik od ascety.

Trwa wczytywanie danych..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DAAXD7T52>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Wzorce osobowe w średniowieczu*.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Tekst do ćwiczeń

” Aron Guriewicz

Jednostka w dziejach Europy (Średniowiecze)

Wśród grup społecznych, których członkowie wykazywali skłonność do indywidualizacji, w odniesieniu do średniowiecza należy wymienić rycerzy i mieszczan. Ich styl życia i sposób myślenia stymulowały kształtowanie się cech, eksponujących pierwiastek osobowościowy. Jednak cechy te u rycerza i mieszczanina nie były jednakowe.

Proces przemiany wczesnośredniowiecznego wojownika w rycerza późniejszego średniowiecza był procesem jego poetyzacji, heroizacji, a nawet mitologizacji. [...] Ideał ten nie był zamknięty w »system« specyficznych rycerskich cnót, zawierał się w logice zachowań społecznych rycerza i nie mógł nie wpływać na jego postępowanie. Jednak między rzeczywistym postępowaniem a jego poetyckim kształtem istniała ogromna przepaść. Przygody, wędrówki, bohaterskie czyny rycerzy, ich bezinteresowne dążenie do poświęcenia, obrona słabych, wzniosła miłość do nieskazitelnej, pięknej damy, ideał *measure, mæze* (miary, umiarkowania, panowania nad sobą) i dworskości, *courtoisie* (kurtuazji), łączącej w sobie pojęcie *prouesse* (cnoty) i *sagesse* (mądrości), kodeks honorowy – były wymysłem literackim [...]. Gwałt, grabież, niepohamowana żądza zdobyczy, mściwość, rozwiązłość, współistnienie, połączenie miłości idealnej i uduchowionej z prymitywnym zaspokojeniem popędów, stanowa wyniosłość, wiarołomstwo w stosunku do stojących na

niższych szczeblach drabiny społecznej, pogarda dla ludzi pochodzenia nieszlacheckiego – oto bezwzględna rzeczywistość [feudalnego](#) społeczeństwa. Porównanie [...] gatunków poezji rycerskiej z kronikami oraz innymi zabytkami sztuki narracyjnej, bliższymi faktom i codzienności, ujawnia głęboką rozbieżność między ideałem a praktyką życia rycerza.

To, że jednym z wątków rycerskiej poezji było *laudatio temporis acti* (wychwalanie czasów minionych), można zapewne rozumieć właśnie jako wynik rozbieżności między smutną rzeczywistością a wysokim rycerskim ideałem. Fenomen średniowiecznego rycerza jest więc zrozumiały tylko wówczas, kiedy rozpatrujemy tę postać w polu napięcia między wzniosłymi ideałami a codziennością, na którą ideały te wywierały jednak pewien wpływ. [...]

Jedną z charakterystycznych cech rycerza jest nadzwyczajna emocjonalność, skłonność do nagłego przechodzenia od gniewu i wściekłości do łagodności i wesołości, [inklinacja](#) do obfitego wylewania łez lub wpadania w rozpacz; okrucieństwo i pobożność harmonijnie współistnieją w jego duszy. Rycerz (wydaje się zresztą, że jest to w ogóle właściwość ludzi tej epoki) to człowiek złożony z kontrastów, o nie zrównoważonej psychice. Tego rodzaju emocjonalne, »nadużycia« opisywane w literaturze średniowiecznej służyły artystycznej charakterystyce jednostki i jej wewnętrznego świata. Potwierdzenie takich właśnie cech rycerza znajdujemy również w innych rodzajach źródeł. Mamy do czynienia z prawdziwym psychologicznym fenomenem, ściślej, społeczno-psychologicznym, ponieważ pewne formy wyrażania emocji były częścią składową społecznej [etykiety](#) i rytuału, musiały być demonstrowane. Cechy te odróżniają rycerza od dworzanina

późniejszych epok, człowieka, który nauczył się, ze względu na swoją pozycję na pańskim dworze, panować nad sobą i nie ujawniać swych uczuć. W miejsce wyeksponowanej uczuciowości pojawiają się wyrachowanie, skrytość i obłudę.

Mimo silnych związków z rodzinną wspólnotą i rodem wraz ze wszystkimi jego tradycjami, rycerz ujawnia cechy indywidualne. W walce polega głównie na własnych siłach i odwadze, ponieważ zazwyczaj nie działa wspólnie z innymi, ale w pojedynkę. Broni go nie zwarty szyk bojowy, lecz kolczuga i pancerz oraz szybkość własnych reakcji i sprawność konia. Gdy go dosiada, staje się swego rodzaju samotną ruchomą twierdzą. Rycerz jest aktywny i samodzielny tak długo, jak długo może utrzymać się w siodle; strącony na ziemię staje się – wskutek swej niezdarności (ciężka zbroja i pancerz krępowały jego ruchy) – łatwym łupem dla przeciwnika.

Jednak określenie rycerzy jako grupy zindywidualizowanych jednostek jest możliwe tylko z bardzo wielkimi zastrzeżeniami. Wszystkie sfery ich życia społecznego są ściśle regulowane i poddane skrajnej rytualizacji. Obrzędy pasowania na rycerza i sposoby prowadzenia wojny czy udziału w turnieju, formy poezji lirycznej, modne stroje, sposób wyrażania się i zachowania – wszystko to podporządkowane jest regułom, wszystko ma swoje znaczenie, jest bezwzględnie obowiązujące. Rycerz odczuwa siebie jako pełnowartościową istotę tylko między ludźmi, w społeczeństwie, przede wszystkim w środowisku podobnych sobie, ponieważ – aby potwierdzić samego siebie – musi on wypełniać swoją społeczną rolę. Dla rycerza być sobą oznaczało odgrywać swoją rolę przedstawiciela szlacheckiego *ordo* (stanu). Pełniona przez niego funkcja społeczna była „uteatralizowana”. Spektaklem był przede

wszystkim turniej rycerski. Rycerz bardzo troszczył się o to, jak ocenia go otoczenie, współbracia z korporacji, piękne damy. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu była mu właściwa skłonność do autorefleksji, ale z pewnością można twierdzić, że rycerz jest nastawiony na widza. [...]

Wiek XII, stulecie, w którym rycerstwo wyodrębniło się w osobny stan, pełniący specyficzne funkcje społeczne, był zarazem okresem, kiedy przedstawiciele tego stanu zaczęli uświadamiać sobie, że są jednostkami. Następuje rozwój kultury rycerskiej, powstają epepeje opiewające rycerskie cnoty i bohaterów podobnych [Rolandowi](#) [...]. Etyka rycerska tworzy nowe wartości: dworskość i dworną miłość, która indywidualną namiętność wynosi na nieznane dotąd szczyty, rycerski honor i szlachetność, rozumiane nie jako status należny z tytułu urodzenia, lecz jako zbiór moralnych cech jednostki. Dama, opiewana przez [trubadurówi minezingerów](#), pozostaje niezindywidualizowanym ideałem kobiecej piękności, natomiast rycerz-poeta pogrąża się w wewnętrznym świecie kierowanych do niej uczuć. Miłosne przeżycia, mimo że ograniczone sztucznością i szablonowością poetyckich obrazów, były kamieniem milowym na drodze rozwoju samoświadomości rycerskiej. [...]

Rycerz był uzbrojony w miecz i kopię, „zbroją” kupca były liczydła i [księga buchalteryjna](#). Już same akcesoria świadczą zasadniczo różnych życiowych postawach i wzorcach postępowania. Udział w wojnie i turnieje wymagały osobistej odwagi i tężyzny fizycznej, natomiast wprowadzeniu działalności handlowej, przy operacjach pieniężnych przydawała się smykałka do interesów, zdolność logicznego myślenia i przewidywania. Tryb życia rycerza-szlachcica wiązał się z rozrzutnością i hojnością, z teatralizacją,

demonstrowaniem odgrywanej przez niego roli społecznej. Od kupca zaś, przeciwnie, wymagano oszczędności, gospodarności i skrupulatności. Irracjonalna impulsywność rycerza jest przeciwstawieniem racjonalności i metodyczności kupca.

[...]

Wszystko było urządzone tak, że rycerz i kupiec stanowili dwa całkowicie odmienne, pod wieloma względami przeciwstawne typy psychologiczne, o różnej mentalności i światopoglądzie. Kontrast ten dostrzegli współcześni. Szlachetnie urodzeni zwykli lekceważąco traktować ludzi z gminu – kupców, gdy tymczasem ci ostatni sceptycznie, a nawet wrogo odnosili się do panów. Jednocześnie usiłowali niekiedy przeniknąć do środowiska uprzywilejowanych, zwłaszcza zawierając odpowiednie małżeństwa. Ten antagonizm znalazł swój wyraz w [...] eposie o zwierzętach oraz innych gatunkach literatury mieszczańskiej. Lekceważona warstwa handlarzy brała tu swego rodzaju rewanż, przedstawiając rycerzy w roli głupców – jako uosobienie grubiańskiej siły – których „przechytrza” mądry i przebiegły spryciarz.

Źródło: Aron Guriewicz, *Jednostka w dziejach Europy (Średniowiecze)*, tłum. Z. Dobrzyński, Warszawa 2002, s. 181–190.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Sporządź notatkę, w której wyjaśnisz, na czym polegał proces mitologizacji postaci rycerza średniowiecznego.

Ćwiczenie 6

Zbierz argumenty i udowodnij, że średniowieczna asceza nie miała nic wspólnego z praktykami zmierzającymi do wyniszczenia ludzkiego organizmu.

Ćwiczenie 7

Na podstawie tekstu Arona Guriewicza ułóż plan wystąpienia na temat: „Średniowieczny rycerz – »maszyna do zabijania« czy istota okazująca uczucia?”

Ćwiczenie 8

Scharakteryzuj rycerza jako indywidualność oraz przedstawiciela grupy społecznej.

Ćwiczenie 9

W krótkim (liczącym maksymalnie 80 słów) tekście wyjaśnij, czemu służyło propagowanie w sztuce średniowiecznej wzorów osobowych władcy, rycerza i ascety.

Praca domowa

Na podstawie fragmentu tekstu Franco Cardiniego sporządź notatkę, w której zinterpretujesz ostatnie zdanie tego tekstu: „Rycerstwo umierało już w chwili swych narodzin”.

” Franco Cardini

Wojownik i rycerz

Podstawową przyczyną »upadku« rycerstwa i jego częściowej demilitaryzacji między XIII a XVI wiekiem była jednak zasadnicza zmiana techniki wojennej. Pierwsze zwiastuny tego procesu pochodzą już z XII stulecia, wraz z wprowadzeniem na polach bitew i przy oblężeniach kuszy – broni, jaka w swej przenośnej postaci wywodziła się ze stepów Azji i którą Kościół przez długi

czas uważał za niedozwoloną ze względu na zabójczą siłę rażenia. Mimo że Kościół zakazywał jej używania w konfliktach między chrześcijanami, kusza jednak ustaliła się, a razem z nią również i angielski *long bow* (długi łuk) [...]. Te dwa typy broni zmusiły rycerzy do znacznego opancerzenia się przez dodanie do kolczugi z żelaznych oczek (która w ciągu XI-XII wieku przekształcała się z koszuli w rodzaj pokrywającego całe ciało kombinezonu) odpowiednio uformowanych żelaznych płytek dla ochrony miejsc krytycznych: szyi, piersi, pleców, łokci, nadgarstków i kolan. Ta wzmocniona ochrona ciała sprawiała, że stawała się zbędna tarcza, zawadzająca zresztą w trakcie natarcia, gdy rycerz zajęty trzymaniem ciężkiej kopii pod prawą pachą potrzebował wolnej lewej ręki do kierowania koniem. Zaznacza się więc tendencja do porzucenia tarczy [...]. Ten powolny proces doprowadził w XV wieku do uzbrojenia złożonego w całości z »płytek«. Okryty od stóp do głów żelazem, rzucony do bitwy rycerz stawał się pociskiem nie do powstrzymania, lecz wystarczyło go otoczyć i zrzucić z siodła, by stał się bezbronnym rakiem, zdany na łaskę pieszych plebejuszy. Zdarzało się to nazbyt często, aż do słynnej »bitwy ostróg«, to znaczy do bitwy pod Courtrai w 1302 roku, w której mieszczkańscy piechurzy dali rycerstwu twardą i pamiętną nauczkę. Wiek XIV był stuleciem klęsk rycerstwa, zmuszanego często [...] do zejścia z siodła, odłamania dolnej części kopii i odpierania ataków wroga w ten defensywny sposób, niczym rodzaj ciężkiej piechoty. Z drugiej strony obciążenie uzbrojeniem, pomijając szybki i gwałtowny wzrost jego kosztów, uniemożliwiało rycerzom dłuższe przebywanie w siodle i zmuszało ich do wybierania ras konia coraz silniejszych i odporniejszych, lecz mniej szybkich, co wystawiało konnego jeźdźca na pociski wroga przez czas dłuższy

aniżeli w poprzedniej epoce. Dla przeciwwagi zmuszało to do skrócenia odległości i czasu wejścia w kontakt z wrogiem, lecz gdy po drugiej stronie znalazł się zwarty szereg łuczników i kuszników, chronionych wielkimi, prostokątnymi tarczami, zwanymi pawężami, atak konnej jazdy okazał się bezskuteczny lub obracał się wręcz w porażkę. Ta sama sytuacja powtarzała się również, gdy puszczony galopem rycerz musiał zatrzymać się przed gąszczem długich pik komunalnej lub później najemnej piechoty (zarówno Szwajcarzy, jak i *landsknechci* południowych Niemiec sławni byli ze swej umiejętności walczenia w zwartych oddziałach pikinierów). Pozostawały rycerstwu wystawność, turnieje, wyzwania na »szczególną walkę«, lecz prawdziwa wojna na przełomie średniowiecza i ery nowożytnej była już czymś zupełnie innym. Broń palna, poczynając od XIV wieku, zadała ostateczny cios wojennej funkcjonalności i moralnemu prestiżowi konnego rycerza. [...]

Czy piękna rycerska przygoda zginęła w gąszczu pik, w dymie bombard, między umocnionymi fortecami a tyranią szesnastowiecznych władców absolutnych? Tak i nie.

Niewątpliwie konny rycerz przeżywa od początku XVI wieku okres długotrwałego upadku, lecz odżyje on w stuleciu następnym, w postaci [...] konnego strzelca, pomijając zapożyczonych ze stepów huzarów i ułanów.

Harcowanie na koniu, pancerz i pistolet ponownie przywróciły konnemu żołnierzowi miejsce na polach bitew Europy. Co się zaś tyczy odznaczeń i tytułów rycerskich, ich urok i prestiż miał trwać jeszcze długo, prawie do naszych czasów i miały one zasilić bogatą i często bardzo piękną mitologię i literaturę, która

stanowiła ważny głos w kulturowej panoramie Europy. [...]
A jednak w kolejnych legendach, w kolejnych zdobieniach
i wyobrażeniach, urok rycerskiej cywilizacji powraca we
współczesnym świecie, dopasowując się nawet do świata
kowbojów, *science-fiction* czy historyjek rysunkowych.

Rycerstwo umierało już w chwili swych narodzin.

Źródło: Franco Cardini, *Wojownik i rycerz*, [w:] *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum.
M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 139–142.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Król, rycerz, asceta – średniowieczne wzory osobowe

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;
- 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
3. korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej;
4. sporządza bibliografię i przypis bibliograficzny, także źródeł elektronicznych;
5. dokonuje krytycznej selekcji źródeł;
7. wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
11. korzysta z zasobów multimedialnych, np. z: bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonuje wyboru źródeł internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość;
13. zna pojęcie hipertekstu; rozpoznaje jego realizacje internetowe oraz pozainternetowe; określa ich funkcje w komunikacji, umiejętnie z nich korzysta w gromadzeniu informacji.

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach: esej, interpretacja porównawcza, reportaż, felieton.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- na podstawie fragmentów tekstu omówi ideał króla, rycerza i ascety;
- wyjaśni, kogo można zaklasyfikować jako wzorzec osobowy;
- zaprezentuje przykłady osób, które mogą być wzorem dla innych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;

- dyskusja;
- prezentacja multimedialna.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zastanowienie się, kogo można zaklasyfikować jako wzorzec osobowy i dlaczego. Chętne osoby przygotowują prezentację multimedialną na temat średniowiecznych wzorców osobowych.. Nauczyciel przypomina uczniom, że ważnym aspektem każdej prezentacji jest jej wiarygodność, zatem istotne jest podawanie źródeł, hiperlinków ukazujących, skąd dane informacje zostały zaczerpnięte.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat i cele zajęć oraz wspólne z uczniami ustala kryteria sukcesu.

2. Nauczyciel weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji, sprawdza, kto wykonał prezentację. Wybrany uczeń rozpoczyna wstępną dyskusję wokół tematu lekcji, przedstawiając przygotowaną prezentację. Pozostałe osoby mogą wysłać prezentację w formie elektronicznej do oceny przez nauczyciela.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy. Każda przygotowuje graficzną notatkę na temat średniowiecznych wzorców osobowych. Zapoznają się ze stosownymi fragmentami e-materiału:

I grupa: władca

Jacques Le Goff: *Człowiek średniowiecza*, Hanna Dziechcińska: *Wzory osobowe*

Andre Vauchez: *Święty*

II grupa: asceta

Jacques Le Goff: *Człowiek średniowiecza*, Hanna Dziechcińska: *Wzory osobowe*

Wykład prof. Pawła Stępnia

III grupa rycerz

Jacques Le Goff: *Człowiek średniowiecza*, Hanna Dziechcińska: *Wzory osobowe*

Franco Cardini: Wojownik i rycerz

Aron Guriewicz: Jednostka w dziejach Europy (Średniowiecze).

Poszczególne grupy prezentują swoje graficzne notatki całej klasie. Nauczyciel weryfikuje ich poprawność. Grafiki można uzupełnić o wartości, zachowanie, przykłady z literatury.

Faza podsumowująca:

1. Podsumowanie lekcji może stanowić dyskusja i odpowiedź na pytanie:
Czemu miało służyć propagowanie w sztuce i literaturze średniowiecznej wzorów osobowych władcy, rycerza i ascety?

Praca domowa:

1. Na podstawie fragmentu tekstu Franco Cardiniego oraz wykładu prof. Pawła Stępnia napisz esej na temat: Asceta i rycerz, prawda i zmyślenie.

Materiały pomocnicze:

- Jacques Le Goff, *W kręgu codzienności. Człowiek średniowiecza*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000
- Jacek Grzybowski, *Miecz i Pastorał. Filozoficzny uniwersalizm sporu o charakter władzy. Tomasz z Akwinu i Dante Alighieri*, Kęty 2006.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja TED”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.